

Toponímia comparada del Besalú i del Vallespir

L'examen de la geografia política en el curs de l'alta Edat Mitjana ens manifesta una unió estreta entre el Besalú i el Vallespir.

Després de la mort de Guifré el Pilós (898), i durant prop d'un segle, el comtat marítim de Rosselló-Empúries queda separat del comtat de les valls altes, el comtat de Cerdanya-Besalú, al llarg d'una frontera que jalonen aproximadament Figueres, Ceret, Illa de Tet i Estagell.

Les particions familiars trossegen aquells estats feudals, possiblement massa extensos pel seu temps. Empúries s'apartarà de Rosselló pel 991, i ja tres anys abans, el comtat de Besalú s'havia segregat del de Cerdanya. El Canigó s'aixeca entre els dos territoris: val a dir que si Conflent ha quedat unit a Cerdanya, el Vallespir s'ha decantat de la part de Besalú. El Vallespir continuarà seguint la sort del Besalú, quan l'acabament de la dinastia local, pel 1111, hi instauri la sobirania dels prínceps de Barcelona.

Per a rompre aquesta unió obstinada, s'haurà d'arribar cap a la fi del segle XIII, i a les fantasies testamentàries de Jaume el Conqueridor. Aquest afegeix el Vallespir al regne de Mallorca, mentre que el Besalú roman en el regne d'Aragó; desde llavors el Vallespir seguirà el mateix camí que el Rosselló.

La unió Besalú-Vallespir en un període tan important per la plasmació dels països romànics com l'alta Edat Mitjana, havia de deixar rastres sensibles en tots els dominis.

No és mera casualitat si els "*Prats de Molló*" són al Vallespir mentre que *Molló* és al Besalú, o si el *Castell de Cabrenç*, al Vallespir, posseïa el seu "*Massanet de Cabrenys*" al Besalú. Qui hauria pensat mai que una frontera hagués de mig partir aquells dominis?

L'hagiotoponímia, que triomfa cap als segles X i XI, honora els mateixos sants: *Sant Llorenç de Cerdans* respon a *Sant Llorenç de la Muga* o a *Sant Llorenç del Mont*; *Sant Salvador de la Presta* a *Sant Salvador de Bianya*, etc...

La geografia lingüística també testimonia els lligams estrets de les dues comarques. Totes dues oposen la seva "*llaura*" a l'"*aper*" rossellonès, l'"*èina*" conflentesa, i l'"*arada*" cerdana y empordanesa; la seva "*ambostada*", al "*juntat*" rossellonès, el "*rapat*" conflentès, l'"*ambosta*" empordanesa i la "*mostra*" cerdana; totes dues qualifiquen d'"*escanya-polls*" l'"*escarbat*" que les comarques veïnes anomenen "*menja-figues*", "*croca-peres*", "*llissó*", "*tabal*", "*bellot*", o d'altra manera encara.

Si la història no ens hagués fet saber amb certesa la unió medieval del Besalú i del Vallespir, una infinitat de dades ens permetria afirmar-la.

I ara ens posem una qüestió més ambiciosa, que ens vol fer remuntar el curs dels anys: quina era la situació relativa del Besalú i del Vallespir durant l'Antiguitat clàssica?

La toponímia ens permet contestar aquesta pregunta, però amb una contesta molt diferent de la que donàvem per l'Edat Mitjana: entre el Besalú i el Vallespir antics els contactes van ser escassos.

Es sap que, pertot on van poder, els romans installaren una colonització agrícola, que es senyalà en la toponímia per la formació de derivats d'antropònims en *-anu*. El possessor de la masia, del *fundus*, l'anomenava amb un adjectiu format sobre el seu nom: el *fundus albinianus* pertanyia a *Albinus* (d'on *Albanyà*); el *fundus Martinianus* pertanyia a *Martinus* (d'on *Martanyà*).

La colonització romana presenta una densitat màxima al Conflent; també és molt important al Rosselló i al Besalú. Mentre que els noms del Conflent (*Urbanus*, *Aurelius*, *Secundus*, *Cornelius*, etc.) evocuen la llatinitat clàssica, els del Besalú semblen referir-se a una època més tardana: una formació com *Begudà* recolza possiblement sobre un *Bacauda* (o *Bagauda*), apellació de bandits de la fi del regne de Dioclecià, a principis del segle quart.

Bé trobem encara alguns noms clàssics com els dos més amunt citats de *Albinus* i *Martinus*; podem dir la mateixa cosa del *Crispus* ("el crespats") de *Crespià* (*Crispianus*), del *Romanus*, de *Romanyà* (*Romanianus*), del *Macrinus* ("el magrot") de *Magrinyà* (*Macrimianus*), del *Iouinus* (*Iouinianus*) de *Juinyà* o del *Serenus* (*Serenianus*) de *Serinyà*.

Però altres antropònims són adjectius més tardans, tal l'*Amicinus* del *fundus Amicinianus* (*Ansinyà*), ja que el nom del llatí clàssic era *Anicius*; tal el *Castilius* del *fundus Castilianus* (*Castlà*), en relació amb l'adjectiu *castus*; tal encara el *Tortilius* del *fundus Tortilianus* (*Tortellà*) un diminutiu de *tortus*, del qual no sabrem mai si era "tort", en l'una de les accepcions del terme, o bé si tenia els cabells crespats.

Maià sembla bé relacionar-se amb un cert *Medius*, possessor del *fundus Medianus*. *Medius* no servia d'antropònim en llatí clàssic, i l'evolució fonètica no resulta completament normal: esperariem *Majà*. Però les atestacions més antigues ens proporcionen *Medianus* (951, 957, 971, 972); i, si un *Maliano* fa la seva aparició a finals del segle X, sembla que representi una falsa regressió contra un ieisme començant.

Bastracà suposa un *fundus pastoracanus* construït sobre un adjectiu bàrbar *Pastoracus*, encareuament desgraciat entre els dos adjectius clàssics *pastoralis* i *pastoricus*. La sonorització de l'oclusiva sorda inicial és un fenomen familiar de la fonètica pirinenca.

Alguns altres topònims corresponen a antropònims d'origen grec, com *Borrassà* (*Borracianus*) de *Burrhicus*; *Esponellà* (*Spondilianus*) de *Spondilus*; *Talaixà* (*Talassianu*) de *Thalassius*.

Tregurà pot representar un antic *Tricorianu*, de *Tricorius*, individu d'un poble de la Narbonesa, citat pels geògrafs grecs, Tite Livi i Plini. La *o* és breu, de tal manera que la *i*od següent la podia fer diptongar sota l'accent en l'antropònim, i la *u* resultant de la diptongació s'estén analògicament al topònim.

Els disset topònims en *-anu* que acabem de veure, ens mostren que, al menys sota l'Imperi, el Besalú ha conegut una colonització romana intensa.

I el Vallespir? El Vallespir no coneix cap topònim en *-anu*. Ni un. Els colons romans no s'hi han establert de cap manera. D'aquest punt de vista, comparteix la sort del Capcir, de l'Andorra, que no tenen cap formació en *-anu*, i, en certa manera, de la Cerdanya i del Baridà, que en tenen molt poques. A Cerdanya, només encontrem *Vià* (*Auianus*) i *Caixans* (*Cassianos*); al Baridà: *Prullans* (*Proculianos*) i *Montellà* (*Montinianus*).

La Cerdanya, com ho manifesta el seu nom, estava poblada pels *Keretans* (*Ceretania*); la segona part del nom de *Sant Llorenç de Cerdans* (*Ceretanos*) ens mostra que la mateixa població també ocupava el Vallespir. Notem, de pas, que

Ceret (*Cerasietum*) és "la plantació de cirerers", i no té res a veure amb els *Keretans*.

Tancats en les seves muntanyes, els *Ceretans* es van oposar prou eficaçment a les primeres colonitzacions romanes. Parlaven una llengua de tipus basc, i, per això, els topònims explicables pel basc abundeu a Cerdanya, Baridà, Andorra i Capcir.

Troben formacions anàlogues al Vallespir. El mateix nom del Vallespir, *Valle Asperi*, presenta un segon element prerromànic, *asperi* "el país sota la penya". La forma antiga del nom basc de la roca, *karri*, surt en nombrosos topònims vallespirencs: *El Quer*, *Les Queres*, *La Quera*, *Valldequers*. Fins els compostos en *-egia*, tan freqüents a Cerdanya i Baridà (*Osseja*, *Saneja*, *Gorguja*, *Naiüja*, *Barguja*, etc.), fan la seva aparició als confins del Vallespir i del Besalú amb *Costuja* i *Aguja*. En el mateix racó, *Pincaró* (*Pino Karkone* de 878) afegeix a l'evocació d'un "pi" el prerromànic *Karriko une* "cau de la roca".

A l'entrada mateixa del Vallespir, els Banys d'Arles lliuraven, fa més d'un segle, unes fulles de plom gravades d'època imperial. La lectura del text revela uns quants mots molt veïns de mots bascos actuals: *niskat* (*neskato* "noia"), *aitxia* (*etxea* "la casa"), *urax* (*urats* "aigua sulfurada").

Doncs podem concloure que, a l'època de la colonització agrícola romana, aquesta s'estenia amplament sobre el Besalú, però que el Vallespir li va quedar tancat; això suposa una falta de relacions casi total entre les dues comarques.

Ben entès, el Vallespir no podia resistir indefinidament a la pressió de la romanització. Però aquesta fou més tardana que per al Besalú, i tenim motius de pensar que li vingué del Besalú; en efecte, els sufixos toponímics dominants són els mateixos en les dues comarques.

En primer el sufix *-ariu*, *-aria*, el més productiu. Indica l'abundància d'una cosa, sovint un animal o una planta. Al Besalú, trobem: *Argelaguer*, *Palomer*; *Porrers*; *Bruguera*, *Boixatera*, *Cavallera*, *Esparraguera*, *Guixera*, *Palera*, *Palomera*, *Prunera*, *Xurriquera*; *Figueres*, *Guixeres*, *Mieres*, *Oliveres*, *Romaqueres*, etc... I el Vallespir contesta amb: *Castanyer*, *Garber*, *Colomer*, *Balaguer*; *Bacivers*, *Moners*; *Clapera*, *Batera*, *Llobera*, *Lludriquera*, *Formentera*; *Falgueres*, *Figueres*, etc... La funció del derivat pot ser francament adjectival, que el substantiu qualificat sigui expressat (*Montferrer*, *Riuferer*) o sobreentès (*La Menera*).

Un altre sufix, també molt important, és *-etu*, *-eta*. Ell també indica l'abundància, però d'objectes immòbils, no d'animals; molt sovint de plantes. El Besalú ens ofereix: *Baget*, *Batet*, *Canet*, *Freixanet*, *Lloret*, *Maçanet*; *Boixeda*, *Olivada*, *Pineda*; *Boixedes*, *Tremoledes*, etc... Al Nord del Coll d'Ares, la collita és del mateix ordre: *Avellanet*, *Codalet*, *Vernet*; *Beceda*, *Freixaneda*, *Nogareda*, *Pineda*, etc...

No tan productius són els sufixos *-osu* (al Besalú: *Bolós*, *Ferrerós*, *Badosa*, *Agrevolosa*, *Pinosa*, *Sentigosa*; al Vallespir: *Avellanosa*, *Agrevolosa*, *Fontjoncosa*, *Escamoses*, *Estanoses*) i *-one* (*Lladó*, *Molló*, *Pontiró*, *Talló*).

Un mateix radical pot construir-se amb molts sufixos. Sense sortir de la present zona d'estudis, trobem *Batet* i *Batera*, *Avellanet* i *Avellanosa*, *Olivada* i *Oliveres*, *Pineda* i *Pinosa*, etc... El fet d'afavorir un sufix més que un altre, és característic d'una comarca determinada: s'ha de reconèixer que el Besalú i el Vallespir han escollit de la mateixa manera.

A la llum de la toponímia podem seguir, més amunt de les dades històriques, les relacions de les dues comarques germanes de Besalú i Vallespir. Hi constatem una alternació curiosa d'enllaços i desenllaços: l'estreïta dels lligams passa per una sèrie periòdica de màxims i mínims.

Primer màxim abans de la nostra era i de la vinguda dels romans, dins el conjunt de la unitat ceretana.

Primer mínim amb la colonització romana, que s'aplica al Besalú i no al Vallespir, i segrega així les dues comarques.

Segon màxim a l'Edat Mitjana. Comença amb la romanització del Vallespir pel Besalú, i culmina amb la unió duradora de les dues comarques en un mateix comtat.

Segon mínim als Temps Moderns. Comença amb la separació del Vallespir, afegit al regne de Mallorca per Jaume el Conqueridor, i culmina quan la Pau del Pirineu fa passar la mateixa comarca sota la sobirania francesa.

Aquest breu estudi demostra, en el cas particular del Besalú i del Vallespir, que la ciència històrica pot esperar una ajuda potent de la toponímia i de la dialectologia, filles, totes dues, de la lingüística.